

Jacques Delors: protagonist of intermediary?

*Over de rol van de Europese Commissie in de totstandkoming van het
monetaire beleid in de Single European Act*

Bachelorscriptie

Max Callies

5518601

4 april 2017

Utrecht

Universiteit Utrecht

Geschiedenis

Ges-Bachelor Eindwerkstuk (GE3V14054)

Docent: Marloes Beers

Aantal woorden: 8799

Samenvatting

In deze scriptie wordt onderzocht in hoeverre de Europese Commissie (EC) invloed heeft gehad op de totstandkoming van de monetaire clausules in de *Single European Act*. Uit de historiografie blijkt dat de invloed van de EC op het proces van verdragswijziging zich met name uit in de vorm van bemiddeling en propageren van beleid. Tijdens de Intergouvernementele conferentie (IGC) van 1985, waar over de SEA werd onderhandeld, poogde de EC de koers van de Europese monetaire integratie te bepalen door deze twee rollen aan te nemen. Jacques Delors probeerde als haar vertegenwoordiger het debat te sturen door inhoudelijke voorstellen in te dienen en deze te verdedigen. Daarnaast deed hij zijn best om overeenkomsten tussen de belangrijkste regeringsleiders te bemiddelen. De conclusie van het onderzoek luidt dat de EC beide rollen niet bijzonder succesvol heeft kunnen vervullen. De voornaamste manier waarop ze invloed heeft gehad op de totstandkoming van de monetaire clausules was een bemiddeling bij voorbaat tussen haarzelf en haar inhoudelijke tegenstrevers. Dit laat zien dat de EC in verschillende contexten op verschillende wijzen haar invloed kan laten gelden.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
<i>Opbouw van de probleemstelling</i>	4
<i>Vraagstelling</i>	9
<i>Bronnen</i>	11
I Het voorbereidende werk	12
<i>Een pad met omwegen</i>	12
<i>De eerste inhoudelijke stap</i>	14
<i>Een Belgisch initiatief en Delors' verdediging</i>	16
<i>Conclusie</i>	18
II De beslissende dertig uur	19
<i>De opgave lijkt onmogelijk</i>	19
<i>Nieuwe voorstellen</i>	20
<i>Het onderhandelingscircus</i>	21
<i>Conclusie</i>	24
Conclusies	26
<i>Jacques, de protagonist?</i>	26
<i>Delors, de bemiddelaar?</i>	26
Literatuurlijst	29
<i>Primaire bronnen</i>	29
<i>Secundaire literatuur</i>	29

Inleiding

‘Niemand zit meer te wachten op de mening van Juncker’¹, berichtte de NOS op 23 februari 2017. De voorzitter van de Europese Commissie (EC) Jean-Claude Juncker was van plan om in maart van dat jaar naar aanleiding van het zestigjarig bestaan van het Verdrag van Rome zijn plannen voor de toekomst van de Europese Unie (EU) uit de doeken te doen. ‘Maar niemand zit meer op zijn visie te wachten en regeringsleiders hebben Juncker de wacht aangezegd.’² De voorzitter van de EC kan tegenwoordig niet de toonaangevende rol in Europa spelen die hij zou willen. Dit is niet altijd zo geweest bij zijn voorgangers. Van januari 1985 tot 1995 bekleedde de Fransman Jacques Delors de functie. Hij werd gezien als een van de succesvolste commissievoorzitters ooit. Hij wordt geroemd om zijn daadkracht, politiek vernuft en capaciteit om het Europese ideaal te kunnen uitdragen.³

In dit stuk onderzoek ik of en hoe de Europese Commissie in het algemeen en Delors als haar vertegenwoordiger invloed uit heeft kunnen oefenen op de koers van de Europese Gemeenschap. Dit doe ik door me te verdiepen in de rol die de EC op zogenaamde Intergouvernementele Conferenties (IGC’s) heeft kunnen spelen. IGC’s werden (en worden nog steeds) georganiseerd om te onderhandelen over herzieningen van het oprichtingsverdrag van de Europese Gemeenschap (tegenwoordig van de Europese Unie). Zoals de naam suggereert bestonden de deelnemers uit vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten. De EC had formeel gezien dus geen rol op een IGC. Dit betekende echter niet dat ze zich altijd op de achtergrond hield. Delors heeft twee IGC’s als commissievoorzitter meegemaakt. In 1985 was het resultaat de *Single European Act* (SEA), waarin hoofdzakelijk afgesproken werd vóór 1993 een gezamenlijk markt te creëren. Tijdens zijn tweede IGC in 1992 werd onderhandeld over het Verdrag van Maastricht, waarin de EU werd opgericht.

Opbouw van de probleemstelling

De historiografie is het erover eens dat de Commissie Delors in 1985 een relatief grote invloed heeft gehad op de uitkomst van de IGC.⁴ Vooral in vergelijking met 1992, waar Delors’ tweede

---

¹ Nederlandse Omroep Stichting (NOS), ‘Niemand zit meer te wachten op de mening van Juncker’ (versie 23 februari 2017), <http://nos.nl/artikel/2159670-niemand-zit-meer-te-wachten-op-de-mening-van-juncker.html> (24 februari 2017).

² NOS, ‘Niemand zit meer te wachten op de mening van Juncker’.

³ P. Ludlow, ‘Jacques Delors: surfing the crest of the European wave’, in: E. Bussière, V. Dujardin, M. Dumoulin, P. Ludlow, J.W. Brouwer., en P. Tilly (red.), *The European Commission 1973-86. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014) 465-471.

⁴ Alle in het vervolg genoemde auteurs beamen dat.

Commissie vrijwel geheel buitenspel stond. In dit onderzoek zal ik me daarom richten op de IGC van 1985. Er bestaan verschillende opvattingen over de precieze grootte van de invloed van de EC tijdens deze conferentie en de manieren waarop die zich uitte. Ik bespreek hier de belangrijkste.

Politicooloog Andrew Moravcsik dicht van alle hier besproken auteurs de EC de kleinste rol toe. Hij beargumenteert dat het resultaat van de IGC voornamelijk kan worden geïnterpreteerd als de uitkomst van een aantal overeenkomsten tussen Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië, waarvan de inhoud het logische gevolg is van de binnenlandse voorkeuren van deze drie Europese grootmachten.⁵ Hij vertegenwoordigt hiermee het intergouvernementalisme, de theorie die stelt dat de motor van de Europese integratie gevormd wordt door de uitkomsten van onderhandelingen tussen de lidstaten. Supranationale actoren, zoals de Europese Commissie, hebben volgens deze theorie invloed op de dagelijkse politiek van de Europese Gemeenschap, maar staan in de koersbepaling van de integratie aan de zijlijn.⁶

De grote tegenstrever van het intergouvernementalisme is het neofunctionalisme. De kern van deze integratietheorie is een proces genaamd *spillover*: integratie op het ene beleidsterrein (bijvoorbeeld het openen van de grenzen) dwingt tot integratie op het andere (samenwerking tussen opsporingsdiensten op Europees niveau). Het neofunctionalisme cijfert de rol van supranationale instituties niet volledig weg – zoals het intergouvernementalisme – maar de koers van de integratie wordt nadrukkelijk bepaald door *spillover*, en niet door bijvoorbeeld de EC.⁷

Politicooloog Ken Endo valt de belangrijkste claims van zowel neofunctionalisme als intergouvernementalisme betreffende de rol van de EC aan in een empirisch onderzoek naar het politiek leiderschap van Jacques Delors. Hij stelt dat de theorieën te weinig ruimte laten voor de invloed van zulk leiderschap op het verloop van het integratieproces.⁸ Hij concludeert dat de EC in 1985 doorslaggevende invloed uit heeft kunnen oefenen op het resultaat van de verdragswijziging dankzij Delors' goede verhoudingen met de (leiders van de) Franse en Duitse regeringen en de tijdelijke voorzitter van de Europese Raad (Luxemburg). Deze relaties

---

⁵ A. Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Londen 1999) 314-317.

⁶ R. Dehousse en G. Majone, 'The Institutional Dynamics of European Integration: From the Single Act to the Maastricht Treaty', in: Stephen Martin (red.), *The Construction of Europe* (Dordrecht 1994) 91-112, aldaar 91-93.

⁷ K. Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors: The Politics of Shared Leadership* (Basingstoke 1999) 3-4.

⁸ Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 3-4.

maakten het voor de commissievoorzitter mogelijk om een sterke bemiddelende rol te spelen, en de IGC op die manier in zo productief mogelijke banen te leiden.⁹

Ook politicoloog Thomas Christiansen benadrukt de bemiddelende rol van de EC. Hij doet dit als onderdeel van een conceptualisering van het hele proces rondom verdragswijziging, van het agenderen tot de legitimering van de uitkomst van de onderhandelingen. Hij stelt dat de EC de grootste invloed kan uitoefenen in deze twee fases, maar noemt 1985 als voorbeeld dat ze ook tijdens de onderhandelingen op een IGC een aanmerkelijke vinger in de pap kan hebben. Net als Endo noemt Christiansen het leiderschap van Delors hiervoor als voornaamste reden. Hij schrijft verder dat er tijdens het onderhandelingsproces een spanning bestaat tussen twee rollen die de EC kan vervullen: die van bemiddelaar en die van voorvechter van beleid waar ze zelf voor staat. Als ze een uitgesproken mening heeft over een beleidsonderwerp zal haar geloofwaardigheid als bemiddelaar immers dalen en zal ze minder snel in die rol geaccepteerd worden.¹⁰

De politicologen Renaud Dehousse en Giandomenico Majone leggen het zwaartepunt van de invloed van de EC op de uitkomst van de IGC in 1985 juist bij die rol als voorvechter van beleid. De intergouvernementalistische lezing van Moravcsik schiet in hun ogen tekort, maar ze benadrukken dat hun visie zich ook niet in het neofunctionalisme laat vangen. Dehousse en Majone positioneren zich tussen beide grote stromingen. Terwijl ze het belang van intergouvernementele deals niet wegcijferen, benoemen ze het bedenken en promoten van beleid als de voornaamste manieren waarop de EC invloed uit kan oefenen op het onderhandelingsproces.¹¹

In de historiografie over de rol van de EC in de IGC van 1985 zijn twee knelpunten te herkennen. De eerste gaat over de mate waarin de EC invloed op de uitkomst van het onderhandelingsproces heeft gehad. Op dit punt staat intergouvernementalist Moravcsik tegenover Endo, Christiansen, Dehousse en Majone, die stellen dat de invloed significant is geweest. Het tweede punt gaat over de aard van die invloed, oftewel de vraag: welke rol heeft de EC op zich kunnen nemen tijdens de onderhandelingen? Waar Endo het voornamelijk over een bemiddelende rol heeft, zien Dehousse en Majone de kracht van de EC juist in de inhoudelijke voorttrekkersrol die ze kan spelen middels de inbreng van eigen beleidsvoorstellen. Dit knelpunt is bijzonder interessant, omdat Christiansen laat zien dat de

---

⁹ Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 147-151.

¹⁰ T. Christiansen, 'The role of supranational actors in EU treaty reform', *Journal of European Public Policy* 9 (2002) 1, 33-53, aldaar 37-42.

¹¹ Dehousse en Majone, 'The Institutional Dynamics of European Integration', 93 en 108-109.

twee rollen elkaar uitsluiten. Een volop bemiddelende EC kan volgens hem niet tegelijkertijd eigen beleid over het hetzelfde onderwerp propageren.

In deze scriptie onderzoek ik deze twee knelpunten in het bestaande beeld van de rol van de EC op IGC's. Ik beperk me hierbij inhoudelijk tot één beleidsterrein (monetaire integratie) en kader het onderzoek in de tijd af door me alleen te richten op de onderhandelingen rondom de *Single European Act* in 1985. De totstandkoming van de monetaire clausules in de SEA vormt dus de casus van dit onderzoek. Voordat ik mijn hoofdvraag presenteer zal ik de keuze voor deze casus toelichten en de context ervan bespreken.

De SEA kwam in 1985 tot stand en vormde de eerste grote aanpassing van het Verdrag van Rome uit 1957, waarmee de Europese Economische Gemeenschap (EEG) was opgericht. Over de tekst van de SEA werd onderhandeld tijdens een IGC van september tot december 1985. In het verdrag werd 31 december 1992 als deadline vastgelegd voor het realiseren van het in Rome afgesproken doel van een gemeenschappelijke interne markt. Daarnaast kwamen de lidstaten een aantal institutionele hervormingen overeen, waarvan het mogelijk maken om beleidsvoorstellen aangaande de interne markt met een meerderheid aan te nemen de belangrijkste was.¹² In eerste instantie werd het verdrag na de ondertekening als een gematigd succes, en voor sommigen zelfs als een teleurstelling gezien.¹³ De tijd heeft echter geleerd dat de SEA een scharnierpunt in de geschiedenis van de Europese integratie vormde. Na de ratificatie ervan door de lidstaten is het merendeel van de maatregelen in een relatief hoog tempo geïmplementeerd. Hierdoor werd de Europese integratie de nodige *schwung* meegegeven, waardoor het pad richting Europese Unie na de val van de Berlijnse muur makkelijker kon worden ingeslagen. De SEA kan in dit opzicht worden beschouwd als de opmaat voor het Verdrag van Maastricht, waarmee de Europese Unie het licht zag.¹⁴

Monetaire integratie was het *pet project* van Jacques Delors. Hij droeg in de Commissie naast het voorzitterschap ook de verantwoordelijkheid voor dit onderwerp. Toch koos hij er niet voor om het de hoogste prioriteit te geven na zijn aantreden in januari 1985. Hij wist dat hij de meeste vooruitgang kon bereiken op punten waar de lidstaten het min of meer over eens waren. De neoliberale wind die op dat moment door Europa waaide creëerde een groot draagvlak voor completering van de interne markt, dus daar kwam Delors' initiële focus en het zwaartepunt

---

¹² Tot dan toe was unanimiteit vereist voor elk besluit van de Europese Raad.

¹³ Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 147-148.

¹⁴ P. Ludlow, 'European integration in the 1980's: on the way to Maastricht?', *Journal of European integration history*, vol. 37 (2013) 1, 11-22, aldaar 12-14 en 20-22.

van de SEA te liggen.¹⁵ Monetaire integratie was daarentegen een van de heetste hangijzers in het debat over de koers van Europa. Waar sommige regeringsleiders nachtmerries hadden over een gezamenlijke munt, kon voor anderen het pad daarnaartoe niet snel genoeg afgelegd worden. Delors hoorde bij de tweede groep en bleef zich gedurende het hele proces inzetten voor het opnemen van monetair beleid in het verdrag. Uiteindelijk werd er na een intensief onderhandelingsproces een hoofdstuk van 113 woorden en een paar regels in de preambule aan het onderwerp gewijd.¹⁶ Laten we kijken naar wat er geschreven is over de plek van deze clausules in de geschiedenis van de Europese monetaire integratie en Delors' speciale relatie met het onderwerp.

De politicologen Kenneth Dyson en Kevin Featherstone hebben geschreven over de rol die Jacques Delors heeft gespeeld in de totstandkoming van de Economische en Monetaire Unie (EMU) van 1988 tot 1992. Ze benadrukken dat monetaire integratie een beleidsvlak met eigen spelregels is, omdat verschillende Europese instituties (de Raad van Presidenten van de Centrale Banken, de Raad Economische en Financiële zaken (Ecofin) en de Monetaire Commissie) een vinger in de pap willen hebben. Dit betekent dat de EC anders moet opereren dan bij andere beleidsonderwerpen. Dyson en Featherstone concluderen dat Delors in deze fase van monetaire integratie een succesvolle agenderende rol heeft kunnen spelen, maar tijdens de onderhandelingen op de IGC van 1992 moest toekijken. Zelfs als bemiddelaar wist hij niet tussen de onderhandelende regeringen te komen.¹⁷

Specifiek over het monetaire aspect van de SEA en de onderhandelingen daarover schreef Jean-Victor Louis in 1988. Hij gaat vooral in op de inhoudelijke betekenis van de voorstellen die in de loop van de IGC zijn gedaan en minder op het onderhandelingsproces. Delors heeft in Louis' verhaal de rol van voorvechter van zijn eigen monetaire voorstellen en niet die van compromiszoekende bemiddelaar. Hij concludeert dat de uiteindelijke tekst in de SEA een basis vormde voor verdere ontwikkeling op monetair gebied. De monetaire clausules in het verdrag zijn van belang geweest omdat het onderwerp daardoor niet vergeten kon worden, ook al veranderde er praktisch gezien niets op het moment dat ze werden aangenomen. De in de clausules afgesproken noodzakelijkheid van een nieuwe verdragswijziging om institutionele

---

¹⁵ Met Thatcher in Londen, Kohl in Bonn en Mitterand in Parijs die in 1983 een neoliberale wending onderging zaten in elke belangrijke Europese hoofdstad leiders die de vrije markt goedgezind waren. Zie hiervoor: Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 131-132.

¹⁶ 'The European Single Act as it was submitted for signature', in: M. Gazzo, *Towards European Union II: from the European Council in Milan to the signing of European Single Act* (Brussel 1986) 118-137, aldaar 126.

¹⁷ K. Dyson en K. Featherstone, *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union: A study of strategic calculation, brokerage and cognitive leadership* (1997), 3-4 en 22-28.

veranderingen op monetair vlak te kunnen bewerkstelligen maakte monetaire integratie in eerste instantie juist ingewikkelder.¹⁸

Verschillende economen en historici die recenter over Europese monetaire integratie hebben geschreven kennen dezelfde plek toe aan de SEA.¹⁹ In de korte stukken die in deze overzichtswerken aan het verdrag en de IGC van 1985 gewijd worden, komt vaak de persoonlijke inzet van Delors voor het onderwerp terug. Vaker nog wordt echter benoemd dat Frankrijk en Duitsland uiteindelijk allesbepalend waren voor wat er op monetair gebied in Europa gebeurde.

De politicologen Ivo Maes en Amy Verdun hebben ten slotte onderzoek gedaan naar de rol van kleine landen in het monetaire integratieproces. Ze stellen dat België en Nederland in 1985 ieder op eigen wijze hebben bijgedragen aan de totstandkoming van de monetaire clausules in de SEA. De Belgische regering was fervent voorvechter van monetaire integratie en diende ambitieuze voorstellen in om de uitkomst van de onderhandelingen een zo progressief mogelijke kant op te trekken. De Nederlanders dienden daarentegen een voorstel in dat een in hun ogen juist een compromis weergaf.²⁰ De invloed van deze kleine landen moet ook worden meegenomen in een analyse van de rol van de Europese Commissie, omdat de manieren waarop deze landen en de EC hun doelen trachtten te behalen vergelijkbaar waren.

Vraagstelling

Uit de historiografie over monetaire integratie blijken twee dingen. Ten eerste zijn de clausules in de SEA – hoe kort ook – van belang geweest voor het in leven houden van het ideaal van een gezamenlijke munt in Europa. De totstandkoming ervan is het dus waard om onderzocht te worden. Ten tweede is er nog niet over de specifieke rol van de EC in die totstandkoming geschreven. Hoewel Jean-Victor Louis een uitgebreid stuk heeft geschreven over de ontwikkeling van de clausules en hun betekenis, gaat hij niet in op de precieze invloed van de EC. Deze scriptie doelt erop deze leemte te vullen en zo bij te dragen aan het wetenschappelijke beeld van de EC. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom: in hoeverre heeft de Europese Commissie invloed uit kunnen oefenen op de totstandkoming van de clausules over monetair

---

¹⁸ Louis, J., “‘Monetary Capacity’ in the Single European Act”, *Common Market Law Review*, vol. 25 (1988) 9-34.

¹⁹ Bijvoorbeeld: Chang, M., *Monetary Integration in the European Union* (Basingstoke 2009), Gros, D., en Thygesen, N., *European Monetary Integration: From the European Monetary System to European Monetary Union* (Harlow 1992), Marsh, D., *The Euro: The Battle for the New Global Currency* (New Haven 2009) of Overturf, F., *Money and European Union* (Basingstoke 1997).

²⁰ Maes, I. en Verdun, A., ‘Small States and the Creation of EMU: Belgium and the Netherlands, Pace-setters and Gate-keepers’, *Journal for Common Market Studies*, vol. 43 (2005) 2, 327-48, aldaar 345.

beleid in de *Single European Act* tijdens de Intergouvernementele Conferentie van september tot en met december 1985?

Deze vraag komt direct voort uit het hierboven genoemde eerste knelpunt in het historiografisch debat over de rol van de EC op IGC's in het algemeen en die van 1985 in het bijzonder (het knelpunt over de mate waarin de EC invloed heeft gehad). Een tweetal deelvragen zal leiden tot het antwoord op de hoofdvraag. Deze komen voort uit het tweede knelpunt in dat historiografisch debat (het knelpunt over de wijze waarop de EC invloed heeft gehad). Ten eerste: in hoeverre is het de EC gelukt haar eigen ideeën over de koers van het monetaire integratieproces in de SEA te verwezenlijken? Ten tweede: in hoeverre heeft de EC kunnen bemiddelen in de onderhandelingen over de monetaire clausules tussen de machtigste landen van de Gemeenschap (Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland)? In deze vragen ligt besloten dat een vergelijking zal worden gemaakt met andere actoren (Nederland, België en raadsvoorzitter Luxemburg) die dezelfde rollen (voorvechter van beleid en bemiddelaar) als de EC probeerden te vervullen.

Ik zal deze vragen beantwoorden aan de hand van een analyse van het verloop van de IGC. Deze presenteer ik chronologisch in twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk behandel ik de tijd tussen 9 september en 30 november 1985. In deze fase dienden de EC, België en Nederland voorstellen in aangaande het monetaire aspect van het verdrag en werden deze bekritiseerd, verdedigd en aangepast. Het tweede hoofdstuk behandelt een veel korter tijdsbestek, namelijk de dagen rondom de afsluitende top (2 en 3 december), waar de regeringsleiders van de lidstaten de voorstellen bespraken, over de uiteindelijke verdragstekst onderhandelden en de belangrijkste knopen doorhakten.

Het intergouvernementalisme en neofunctionalisme zijn – afgaand op de historiografie over de EC en IGC's – de dominante theorieën over Europese integratie. Ik benader dit onderzoek niet vanuit intergouvernementalistisch of neofunctionalistisch perspectief, maar zal bespreken hoe de bevindingen ervan in lijn zijn of conflicteren met de twee theorieën. De conclusies zullen ons in staat stellen een aantal stukjes van de puzzel waarop de EC binnen de Europese Gemeenschap is afgebeeld, op de juiste plek te leggen.

Ik zal de termen Europese Commissie en Jacques Delors in het vervolg veelvuldig door elkaar gebruiken. Dyson en Featherstone schrijven dat Delors op monetair vlak alle zeggenschap binnen de EC naar zich toe trok. Beslissingen over dit onderwerp nam hij vaak zonder met het college van commissarissen te overleggen.²¹ Aangezien hij tevens de persoon

---

²¹ Dyson en Featherstone, *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union*, 10.

is die namens de EC op de IGC het woord voerde en in de wandelgangen met de regeringsleiders onderhandelde of tussen hen bemiddelde, vallen de vraag naar de rol van Delors en de invloed van de EC op dit vlak naar mijn mening samen.

Bronnen

De eerste deelvraag zal ik beantwoorden door een (vergelijkende) analyse van de voorstellen van de EC, België en Nederland. Daarnaast zal ik kijken naar de strategie die Delors vervolgde om steun voor zijn voorstellen te verwerven. Hierbij maak ik gebruik van de bundel van documenten betreffende de IGC van 1985, die in 1986 is samengesteld door Marina Gazzo in opdracht van *Agence Europe*, een onafhankelijk internationaal persbureau gespecialiseerd in de Europese Gemeenschap. De bundel bevat de formele voorstellen zoals ingediend door de genoemde actoren, de slottekst van het verdrag alsmede verklaringen van Delors voor de pers en enkele informatie over het verloop van de IGC, gebaseerd op de dagelijkse nieuwsbulletins van *Agence Europe* ten tijde van de conferentie. Daarnaast maak ik gebruik van de uitgaves van de *Bulletin of the European Communities* uit de herfst van 1985, waarin de EC maandelijks verslag doet van haar activiteiten.

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag maak ik vooral gebruik van de herinneringen van de hoofdrolspelers. Dit kan in de vorm van memoires (Thatcher, Howe, Delors) of in de vorm van interviews (premier van Luxemburg en raadsvoorzitter Santer, Delors). Daarnaast gebruik ik het gedetailleerde relaas van de IGC dat de toenmalige Belgische permanente vertegenwoordiger bij de EG Jean de Ruyt in 1987 schreef. Ter beantwoording van beide deelvragen maak ik ten slotte gebruik van enkele krantenartikelen uit het digitale archief van *The Times*.

I Het voorbereidende werk

De IGC van 1985 vond plaats van 9 september tot en met 17 december. Bijna drie maanden lang onderhandelden de Ministers van Buitenlandse Zaken van de twaalf lidstaten in vijf bijeenkomsten over beleidsvoorstellen op verschillende gebieden. Het hoogtepunt van de conferentie werd gevormd door een top van de regeringsleiders op 2 en 3 december, waar compromissen werden gesloten op punten waarover de onderhandelingen eerder waren vastgelopen. Een van die punten was monetair beleid. In dit hoofdstuk analyseer ik het verloop van de eerste fase, waarin de EC verschillende monetaire voorstellen deed en gedwongen werd deze te verdedigen.

Een pad met omwegen

Op 9 september 1985 werd de IGC in Luxemburg officieel geopend. Jacques Delors had als vertegenwoordiger van een supranationaal orgaan een plek aan tafel tussen alle regeringsleiders en staatshoofden weten te bemachtigen. Jacques Poos, de Luxemburgse Minister van Buitenlandse Zaken, had hem zelfs gevraagd de conferentie te openen.²² In zijn toespraak wijdde hij maar weinig woorden aan monetaire zaken. De EC zag dit onderwerp als een mijneveld, gezien de grote verschillen in mening tussen de lidstaten en het groot aantal instituties dat zich ermee wilde bemoeien.²³ De Ministeries van Financiën en centrale banken van de lidstaten wilden absoluut voorkomen dat er op dit vlak beslissingen buiten hen om zouden worden genomen. Delors koos zijn woorden daarom zorgvuldig en zei dat het uiteindelijke verdrag in zijn ogen niet compleet zou zijn zonder ‘a certain monetary capacity’.²⁴ Hij zag dit als een van de vier essentiële voorwaarden voor de ontwikkeling van de Gemeenschap tot een ‘pertinent and efficient economic entity’.²⁵ Na Delors’ openingsspeech waren de vertegenwoordigers van de lidstaten aan de beurt. België en Frankrijk – de grootste voorstanders van monetaire integratie van de Twaalf – uitten de ambitie om op dit vlak de komende maanden een akkoord te bereiken. De rest van de aanwezigen liet het onderwerp voorlopig links liggen.²⁶

---

²² Luxemburg was in het halfjaar waarin de IGC plaatsvond voorzitter van de Europese Raad.

²³ Archive of European Integration (hierna: AEI), ‘The IGC: the Background and the Issues, No. 9 1985’, gepubliceerd door de EC in november 1985 (<http://aei.pitt.edu/2926/1/2926.pdf>) (2 maart 2017).

²⁴ AEI, Europese Commissie, ‘Bulletin of the European Communities’, (september 1985) (<http://aei.pitt.edu/65674/1/BUL289.pdf>) (2 maart 2017).

²⁵ Ibidem. De andere voorwaarden waren de gezamenlijke markt, technologische vooruitgang en sociale cohesie.

²⁶ ‘Resume of speeches by the Member States at the first session on 9 september 1985’, in: Gazzo, *Towards European Union II*, 27-30.

Ken Endo schrijft dat de Luxemburgse regering als voorzitter van de IGC besloot de EC het recht te geven om als eerste met voorstellen te komen.²⁷ Dit betekende dat Delors de kans kreeg om de toon en agenda van het debat te bepalen. Bij de eerste formele voorstellen die de EC op 17 september indiende zat echter geen monetair beleid.²⁸ Delors liet deze kans liggen vanwege de aparte spelregels op dit beleidsvlak. Monetaire voorstellen werden namelijk van verschillende kanten met argusogen bekeken, omdat technische veranderingen al snel politieke gevolgen konden hebben. Behalve de twaalf Ministers van Financiën waren er de Raad van Centrale Bankiers en de Monetaire Commissie, die een adviserende rol speelden binnen de Gemeenschap, maar waarvan de invloed niet onderschat mocht worden. Toen de EC in december 1984 (dus voor Delors' aantreden) voorstellen deed aan de Europese Raad ter versterking van het Europese Monetaire Stelsel (EMS) stuitte dit op ongenoegen van de centrale bankiers, omdat ze niet van tevoren waren ingelicht. Delors kende deze geschiedenis, had ervan geleerd en diende daarom in de eerste zes weken van de IGC geen monetaire voorstellen in.²⁹ Vanaf het begin werd op monetair gebied dus een eigen pad bewandeld. Een pad dat niet recht door het gebruikelijke besluitvormingsproces van de IGC liep, maar omwegen maakte langs andere Europese instituties.

De eerste omweg van het pad liep langs de Raad Economische en Financiële Zaken (Ecofin). Dit was een subgroep van de Europese Raad, waarin de Ministers van Financiën en Economische Zaken van de lidstaten zitting hadden. De belangrijkste onderwerpen – zoals vragen aangaande monetaire autonomie – werden door deze groep vaak tijdens informele lunches besproken.³⁰ Aan een van die gelegenheden nam Delors op 21 september deel. De ministers benadrukten dat ze verwachtten dat hij elk voorstel op monetair vlak met hen zou bespreken en voor zou leggen aan de adviserende commissies voordat hij het op de conferentie in zou dienen. Delors beloofde dit te doen.³¹ Nadien kopte de *Libération*: ‘Delors encore loin de son Europe monétaire’.³² Hieruit is op te maken dat menig minister bij deze eerste verkenning al een terughoudende, zo niet negatieve toon had aangeslagen.

---

²⁷ Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 141-142.

²⁸ ‘First proposals by the European Commission on 17 september 1985’, in: Gazzo, M., *Towards European Union II: from the European Council in Milan to the signing of European Single Act* (Brussel 1986) 34-37.

²⁹ Louis, ‘“Monetary Capacity” in the Single European Act’, 12-13.

³⁰ *Ibidem*, 12.

³¹ Gazzo, *Towards European Union II*, 38.

³² J. Delors, *Mémoires* (Parijs 2004) 224.

De eerste inhoudelijke stap

Meer dan een maand na dit eerste onderhoud met de Ministers van Financiën en zes weken na het begin van de IGC kwam de EC met haar voorstellen voor een verdragswijziging op monetair vlak. Op 28 oktober presenteerde Delors zijn ideeën aan de Ecofin.³³ Twee dagen daarvoor waren de plannen al ter beoordeling naar de Monetaire Commissie gestuurd en een dag erna, op 29 oktober, diende de EC ze officieel in bij de voorzitter van de IGC. Hierbij benadrukte Delors dat hij op eigen verantwoordelijkheid handelde.³⁴ De Ministers van Financiën waren kennelijk nog steeds verdeeld en schaarden zich niet gezamenlijk achter de commissievoorzitter. De redenen hiervoor zullen nog aan bod komen, maar laten we eerst kijken hoe de voorstellen van de EC er precies uitzagen.

De eerste zin van de formele tekst van het voorgestelde artikel geeft de strekking van wat de EC voor ogen had helder weer. Hij luidde: ‘Each Member State shall treat its policy with regards to rates of change as a matter of common concern’.³⁵ In zijn memoires schrijft Delors waarom hij deze voorstellen in het verdrag wilde hebben. De ontwikkeling van de monetaire capaciteit van de Gemeenschap was een logische bijkomstigheid van het creëren van een gemeenschappelijke markt, zo beredeneerde hij. Daarnaast bestond er in de praktijk al monetaire samenwerking, maar die was slechts vastgelegd in intergouvernementele afspraken. Delors wilde die afspraken opnemen in het Gemeenschapsverdrag.³⁶ Hij doelde hiermee op het EMS, het Europees Wisselkoersmechanisme (ERM), en de pijler van dit systeem: de Europese monetaire rekeneenheid (ECU).

Voor de pers verklaarde hij dat de voorstellen waren gebaseerd op vier simpele principes. Het eerste was die bevestiging van bestaande praktijken in het verdrag. Ten tweede mocht de werking van nationale monetaire systemen niet gehinderd worden. Dit principe was van groot belang, omdat veel lidstaten huiverig werden van de gedachte aan verlies van monetaire autonomie. Delors wist dat met voorstellen tot overdracht van soevereiniteit uiterst voorzichtig moest worden omgegaan. Het derde principe stelde dat de mogelijkheid gecreëerd moest worden voor het EMS om zich verder te ontwikkelen, en ten slotte wilde Delors de mogelijkheid om een Europees Monetair Fonds (EMF) op te zetten. Het EMF dat de EC voor

---

³³ Louis, ‘“Monetary Capacity” in the Single European Act’, 15.

³⁴ AEI, Europese Commissie, ‘Bulletin of the European Communities, No. 10 1985’ (oktober 1985) (<http://aei.pitt.edu/65674/1/BUL289.pdf>) (2 maart 2017).

³⁵ ‘European Commission proposal of 28 October 1985 on monetary powers’, in: Gazzo, *Towards European Union II*, 65.

³⁶ Delors, *Mémoires*, 223-224.

ogen had kan als een soort embryo van een Europese Centrale Bank worden gezien. Belangrijk punt hierbij was dat het EMF institutionele autonomie zou genieten, maar dat voor de oprichting ervan niet opnieuw een verdragswijziging nodig zou zijn. Een initiatief van de EC en unanieme goedkeuring van de Raad achtte Delors voldoende legitiem.³⁷

De reacties op de eerste commissievoorstellen waren verdeeld. Van de lidstaten vonden België, Frankrijk en Italië ze niet ver genoeg gaan, terwijl Groot-Brittannië en Duitsland al snel duidelijk maakten er niet mee akkoord te zullen gaan.³⁸ Op Downing Street resideerde op dat moment Margaret Thatcher, die fel gekant was tegen elke ontwikkeling in de richting van Economische en Monetaire Unie (EMU). Hoewel de neoliberale regering van Thatcher groot voorstander was van de gemeenschappelijke markt, was men in Londen niet gevoelig voor het verband dat Delors probeerde te leggen tussen de completering daarvan en de noodzakelijkheid van monetaire integratie. Thatcher zou later de hoogste drempel blijken op het pad naar monetair beleid in de SEA.

Waar het Verenigd Koninkrijk voornamelijk uit politieke en constitutionele overwegingen tegen verdere monetaire integratie was, hadden de andere lidstaten die het niet met de EC eens waren vooral bezwaren van economische aard. De kern van de tegenstelling was die tussen monetaristen en economen. De EC en de lidstaten aan haar zijde wilden zo snel mogelijk monetair integreren, zodat de Gemeenschap vanzelf een homogener economische entiteit zou worden. Hun tegenstanders pleitten juist voor convergentie van het economisch beleid van de lidstaten, om uiteindelijk – als de tijd rijp was en de Gemeenschap economisch gezien al redelijk homogeen zou zijn – een monetaire unie te kunnen gaan ontwikkelen. In hun eerste reactie op de voorstellen van de EC noemden de Monetaire Commissie en het Comité van Centrale Bankiers de plannen excessief monetaristisch. Ze benadrukten daarnaast dat het besluitvormingsproces over monetaire kwesties zoals dat nu was – met *checks and balances* tussen centrale banken en regeringen op nationaal niveau – met rust gelaten moest worden.³⁹

Ze stonden met die kritiek niet alleen. De belangrijkste economen waren de Duitsers, met name de onafhankelijke centrale bank in Frankfurt. Een journalist van de *Financial Times* vatte de Duitse reactie op de voorstellen van de EC als volgt samen: ‘(...) they feel that the Commission (egged on by several member states) is putting the cart before the horse - and,

---

³⁷ AEI, Europese Commissie, ‘Bulletin of the European Communities, No. 10 1985’ (oktober 1985) (<http://aei.pitt.edu/65674/1/BUL289.pdf>) (2 maart 2017).

³⁸ R. Corbett, ‘The 1985 Intergovernmental Conference and the Single European Act’, in: Roy Price (red.), *The Dynamics of European Union* (New York 1987) 238-272, aldaar 247.

³⁹ Louis, “Monetary Capacity” in the Single European Act’, 17.

what is more, they do not like the look of the cart anyway.’⁴⁰ De Duitsers hadden de sterkste munt van de EG, en de Bundesbank was bijzonder gemotiveerd om deze situatie zo lang mogelijk te behouden. De regering rondom bondskanselier Helmut Kohl (christendemocraat) en Minister van Buitenlandse Zaken Hans-Dietrich Genscher (liberaal) wilde echter ook een pro-Europese koers varen en reageerde iets minder afwijzend dan de bankiers in Frankfurt. Kohl zou in die periode tegen de Franse president Mitterand gezegd hebben dat een gezamenlijke munt het logische eindpunt zou zijn van de ingeslagen weg, maar dat de Deutschmark tegelijkertijd de enige nationale trots was die de Duitsers op dat moment hadden.⁴¹ Voordat er over verdere monetaire integratie gepraat zou kunnen worden, zo was het Duitse standpunt, moesten de Europese kapitaalmarkten geliberaliseerd worden.⁴²

Een Belgisch initiatief en Delors’ verdediging

In Bonn was men dus bij lange na niet zo principieel over de monetaire zaak als in Londen, waardoor er geen reden was voor Delors om de hoop op te geven. Op 18 november reageerde hij tijdens een vergadering van de Ecofin op de kritiek. Naar mening van de EC, zo stelde hij, moesten de completering van interne markt, het bevorderen van de sociale cohesie en verdere monetaire integratie in gelijke pas lopen. Mocht dit niet haalbaar blijken, dan zou de EC haar voorstellen weer intrekken.⁴³ Frankrijk en Italië, twee medestanders van de EC aan monetaristische zijde, spraken hun steun aan Delors uit. De Britse Minister van Financiën Nigel Lawson liet daarentegen weten dat een monetaire toevoeging aan het verdrag in welke vorm dan ook onacceptabel was voor zijn regering.⁴⁴

Tijdens dezelfde bijeenkomst diende de Belgische Minister van Financiën een voorstel in. De Belgen waren zo monetaristisch als het maar kon, en dat uitte zich ook in hun tekst. Ze stelden een zogenaamde *enabling clause* voor, waarmee de weg zou worden bereid voor een ‘*progressive realisation of an EMU*’.⁴⁵ Ze hielden het verder zo breed mogelijk door bijvoorbeeld te spreken over een ‘*common monetary authority*’ in plaats van specifiek over een EMF.⁴⁶ De reden hiervoor was dat ze ontwikkeling op monetair gebied niet in de weg wilden zitten door technische details in het verdrag vast te leggen. De Belgen durfden het zelfs aan om

---

⁴⁰ Ibidem, 13.

⁴¹ Marsh, *The Euro*, 106.

⁴² Moravcsik, *The Choice for Europe*, 328-329.

⁴³ Louis, “‘Monetary Capacity’ in the Single European Act”, 15.

⁴⁴ H. James, J. Caruana en M. Draghi, *Making the European Monetary Union* (New York 2012) 205.

⁴⁵ ‘Belgium’s proposals of 21 november 1985 on monetary aspects’, in: Gazzo, *Towards European Union II*, 76.

⁴⁶ Ibidem.

in hun voorstel het begrip ‘*community currency*’ te laten vallen.⁴⁷ Met deze vergaande tekst nam het kleine België een voortrekkersrol in het debat over monetair beleid in de SEA. Ze zagen zich niet als concurrent van de EC, maar wilden met hun voorstel een vergelijkend perspectief bieden.⁴⁸ Wellicht hoopten ze dat de economistische landen dan maar akkoord zouden gaan met het mindere van de twee kwaden: de voorstellen van Delors. In ieder geval zorgden de Belgen ervoor dat de EC in het monetaire debat niet geïsoleerd raakte.

Het debat over de monetaire kwestie werd zowel tijdens de bijeenkomsten van de Ministers van Buitenlandse Zaken – die als hoofdonderhandelaars fungeerden op de IGC – als bij vergaderingen van de Ecofin vaak uitgesteld. Als het al besproken werd, dan alleen op hoofdlijnen – een compromis kwam niet in zicht.⁴⁹ Op 27 november uitte Delors op een persconferentie zijn frustratie over de gang van zaken op de IGC. Er werd volgens hem teveel druk gelegd op de EC. Uiteindelijk ligt de beslissing bij de lidstaten, zo stelde hij. Over de monetaire kwestie zei hij dat veel landen vinden dat het er iets over gezegd moest worden, aangezien het onlosmakelijk verbonden zou zijn met de completering van de interne markt.⁵⁰ Hiermee verkondigde hij echter eerder zijn eigen standpunt, aangezien er van een meerderheid hiervoor onder de lidstaten geen sprake was. Het tweede punt dat hij maakte was dat de voorstellen van de EC niet zoveel betekenden als door sommigen werd gedacht: ‘Even if it were accepted tomorrow, no concrete modification would come about. Any advance will depend upon the will and agreement of the heads of the central banks. Great-Britain is completely opposed to this monetary aspect and West-Germany is hesitant.’⁵¹ Hij stelde dat de monetaire clausules wat de EC betreft in het verdrag moesten om te laten zien dat monetair beleid ‘erbij hoort’, en zei dus zelfs expliciet dat ze niet noodzakelijkerwijs concreet iets teweeg hoefden te brengen.

Of de voorstellen inderdaad zo onschuldig waren als Delors stelde is maar de vraag. De meeste historiografie sluit zich achteraf bij hem aan door te stellen dat het bij de commissievoorstellen slechts om codificering van bestaande praktijken ging.⁵² De Britse Minister van Financiën Lawson was het echter niet met de commissievoorzitter eens en waarschuwde tijdens een bijeenkomst van de Ecofin alvast dat Thatcher tijdens de afsluitende

---

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Maes en Verdun, ‘Small States and the Creation of EMU’, 337.

⁴⁹ Louis, “‘Monetary Capacity’ in the Single European Act”, 15.

⁵⁰ ‘Press Conference held by Mr Delors on 27 november 1985 in Brussels’, in: Gazzo, *Towards European Union II*, 83-89.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Bijvoorbeeld: Corbett, ‘The 1985 Intergovernmental Conference’, 247.

top in Luxemburg elk monetair voorstel naar de prullenbak zou verwijzen.⁵³ Ook de machtige Bundesbank zag er gevaar in als de clausules zoals voorgesteld door de EC het verdrag zouden halen. Uit notulen van een vergadering van het bestuur blijkt dat men de voorstellen in Frankfurt zag als bewijs van de eenzijdig monetaaristische benadering van de EC.⁵⁴

Conclusie

De EC heeft in de eerste fase van de IGC haar best gedaan om een evenwicht te vinden tussen haar drang om de Europese monetaire integratie vooruit te helpen en haar besef dat al te ambitieuze of verkeerd getimede voorstellen op dit gebied bij voorbaat kansloos waren. Op andere vlakken maakte ze dankbaar gebruik van het initiatiefrecht dat haar door de raadsvoorzitter was gegund, maar in het ingewikkelde monetaire institutionele speelveld koos ze in eerste instantie voor een tactiek van afwachten. De voorstellen die ze uiteindelijk deed konden op felle kritiek rekenen, hoewel ze een stuk minder ver gingen dan de Belgische tekst. Tot compromis was Delors in deze fase nog niet bereid en hij verdedigde zijn plannen.

Een opmerkelijk argument hierbij was dat er met de implementatie van de voorstellen niets zou veranderen. Deze uitspraken van de commissievoorzitter zouden kunnen worden opgevat als een soort publieke bemiddeling. Hij formuleerde het zo dat het leek alsof hij bij voorbaat al een concessie had gedaan tegenover de economen. Volgens die logica hadden ze zijn voorstel met gerust hart kunnen steunen. Hier valt iets voor te zeggen, aangezien de Belgen duidelijk lieten zien dat het veel ambitieuzer kon aan monetaaristische zijde.

In deze verdediging is duidelijk de spanning tussen de rol van Delors als bemiddelaar en voorvechter van zijn eigen beleid te zien. Als een bemiddelaar probeerde hij het voorstel dat op tafel lag aantrekkelijk te maken voor de partijen die er (nog) niet akkoord mee wilden gaan door te stellen dat het in zekere zin al een compromis was. Tegelijkertijd was het uiteraard niet geloofwaardig dat hij zijn eigen voorstellen zo goed als betekenisloos verklaarde. Of ze dat daadwerkelijk waren en of Delors zelf oprecht vond dat ze dat waren doet er niet toe. De economistische landen trok hij in elk geval met zijn optreden niet over de streep, omdat ze hem in zijn ambigue rol niet vertrouwden.

---

⁵³ The Times Digital Archive, R. Owen, 'National interests cast a shadow over EEC summit', *Times* (19 november 1985) p. 6, tinyurl.galegroup.com/tinyurl/4caxR8 (15 maart 2017).

⁵⁴ James, *Making the European Monetary Union*, 214.

II De beslissende dertig uur

Na meer dan tweeëneenhalve maand onderhandelen naderde de IGC haar afsluitende hoogtepunt. Op 2 en 3 december kwamen de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten in Luxemburg bij elkaar om te praten over alle punten waar nog geen consensus over bereikt was. Aangezien er veel van dit soort pijnpunten waren, waaronder de monetaire clausules, besloten de Ministers van Buitenlandse Zaken om op 30 november en 1 december alvast twee dagen in conclaaf te gaan, om de weg naar een akkoord zoveel mogelijk vrij te maken. In dit hoofdstuk analyseer ik de voorstellen die toen nog door de EC en Nederland werden ingediend. Daarnaast ga ik uitgebreid in op de onderhandelingen tussen de regeringsleiders, waarover een divers palet aan herinneringen bestaat.

De opgave lijkt onmogelijk

Ondanks de hoge tijdsdruk tijdens het conclaaf slaagden de ministers er niet in de monetaire kwestie in beweging te krijgen. De loopgraven van zowel economen als monetaristen bleken te diep. Dat blijkt onder andere uit een onderhoud dat Karl Otto Pöhl, de president van de Bundesbank, op 30 november met de Engelse *Times* had. In het artikel zei hij over monetair beleid: ‘one should not dream’. Hij stelde dat hij geen bezwaar had tegen een Europese centrale bank en een Europese munt, maar dat dit nog ‘a very long way from here’ was.⁵⁵ De voorstellen van de EC waren in de ogen van Pöhl veel te ambitieus en onrealistisch. Het was duidelijk dat er op de top niet zomaar een compromis gesloten zou worden.

Iemand die bijzonder gemotiveerd was om uiteindelijk toch nog schot in de monetaire zaak te krijgen was de Luxemburgse premier Jacques Santer. Hij had in de laatste maand van het Luxemburgse voorzitterschap de taak om de top in zo productief mogelijke banen te leiden. Twee dagen voordat de regeringsvliegtuigen in Luxemburg landden schreef Santer een brief aan zijn collega’s, waarin hij het belang van de bijeenkomst benadrukte en een gevoel van urgentie probeerde op te roepen. Aangaande de monetaire kwestie schreef hij:

‘Any revision of and additions to the Treaties would undoubtedly lose a great deal of their credibility should the Conference fail to recall our great objective

---

⁵⁵ *The Times Digital Archive*, ‘How West Germany views sterling's EMS dilemma.’ *Times* (30 Nov. 1985) p. 14, [tinyurl.galegroup.com/tinyurl/4cb7s3](https://tinyurl.com/tinyurl/4cb7s3) (15 maart 2017).

of monetary and economic union, and fail to refer to the European Monetary System and to the role and future of the ECU.⁵⁶

Nieuwe voorstellen

Delors zag inmiddels in dat zijn eerste voorstellen het niet zouden halen en diende tijdens het conclaaf van de Ministers van Buitenlandse Zaken een nieuwe tekst in. De belangrijkste verandering was de verplaatsing van de verwijzing naar een EMU als doel van de Gemeenschap van de hoofdtekst van het verdrag naar de preambule. Concreet betekende dit dat zou worden verwezen naar eerdere resoluties van de Europese Raad waarin een EMU als doel werd genoemd, maar niet als zodanig zou worden bevestigd in het verdrag zelf.⁵⁷ Delors hoopte op deze manier de economen ervan te overtuigen dat ze geen versnelling van het monetaire integratieproces hoefden te vrezen. De rest van de clausules – die nog wel in de hoofdtekst stonden – waren grotendeels gelijk aan de eerste voorstellen van de EC in een lichtelijk afgezwakte vorm. Het belangrijkste verschil was dat in de nieuwe plannen de centrale banken meer zeggenschap zouden krijgen over het functioneren van het ERM.⁵⁸

Ook de Nederlandse regering diende voor de top een voorstel over monetair beleid in. Dit voorstel had grote gelijkenis met het eerdere Belgische voorstel wat betreft de oproep tot een progressieve ontwikkeling in de richting van een EMU. Op een belangrijk punt verschilde het Nederlandse idee echter van het Belgische. Voor de oprichting van een gemeenschappelijk systeem van centrale banken vereiste het Nederlandse voorstel een procedure volgens artikel 236.⁵⁹ Dit artikel schrijft voor dat het EG-verdrag gewijzigd moet worden om het beleid uit te voeren waar het artikel op van toepassing is.⁶⁰ Mochten de lidstaten dus uiteindelijk de tijd rijp achten voor een institutie in de trant van het EMF van Delors, de Gemeenschappelijke Monetaire Autoriteit uit het Belgische voorstel of dit gemeenschapssysteem van centrale banken van de Nederlanders, dan zou opnieuw het hele traject van verdragswijziging doorlopen moeten worden. Net als de verplaatsing van de verwijzing naar een EMU naar de preambule was ook dit een concessie aan de economen. Op de weg die eventueel naar monetaire unie zou leiden vormde de noodzaak van verdragswijziging immers extra (hoge) drempel.

---

⁵⁶ 'Mr Santer's letter to his colleagues before the summit', in: Gazzo, *Towards European Union II*, 93-94.

⁵⁷ 'Proposals on "Monetary aspects" submitted to the conclave of 30 november and 1 december 1985', in: Gazzo, *Towards European Union II*, 94-95.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ EUR-Lex, 'Vertrag zur Gründung der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft', <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT&from=EN> (28 maart 2017)

Voorzitter Luxemburg kwam aan het begin van de eerste dag van de top met een eigen tekst, die de twee concessies van de EC en Nederland combineerde en de voorstellen zelfs nog verder afzwakte. De verplaatsing van een EMU naar de preambule werd letterlijk uit de commissievoorstellen overgenomen. De noodzaak van verdragswijziging volgens artikel 236, zoals Nederland had voorgesteld, werd uitgebreid naar alle institutionele wijzigingen op monetair vlak. Het gold dus niet alleen voor de eventuele oprichting van een gemeenschapssysteem van centrale banken. Het voorstel van de voorzitter behelsde naast deze clausule over de toepassing van artikel 236 slechts één andere bepaling: de lidstaten werden opgeroepen verdere monetaire samenwerking aan te gaan binnen de kaders van het bestaande EMS.⁶¹ Dit voorstel ging beduidend minder ver dan het eerste voorstel van de EC (waarvan Delors toen al zei dat het niets zou veranderen) en was ook ten opzichte van het commissievoorstel twee dagen eerder aanzienlijk minder indrukwekkend. De Luxemburgers hadden echter goed aangevoeld dat meer dan dit onhaalbaar zou zijn. Zelfs voor deze schijnbaar onschuldige clausules moest in de dertig uur dat in Luxemburg op het hoogste niveau onderhandeld werd nog een strijd geleverd worden.

Het onderhandelingscircus

Op de top werden de voorstellen voor het eerst zin voor zin besproken. Het was nog niet duidelijk of monetair beleid het verdrag überhaupt zou halen. De twee te overtuigen regeringsleiders op dit punt waren Margaret Thatcher en Helmut Kohl. Op een ontmoeting in Engeland vijf dagen eerder had Kohl Thatcher beloofd niet akkoord te zullen gaan met eventuele monetaire clausules in het verdrag.⁶² Zowel in de herinneringen van de directbetrokkenen als in de secundaire literatuur bestaan verschillende meningen over wie of wat de doorslaggevende factor was die Thatcher en Kohl over de streep trok. Laten we eerst naar de secundaire literatuur kijken.

Een belangrijk moment op de top zelf – of eigenlijk op de avond ervoor – was volgens zowel Moravcsik als Ken Endo toen Kohl een deal sloot met Mitterand. De Franse president beloofde aan de bondskanselier om vaart te maken met de liberalisering van de kapitaalmarkt – een vurige wens van de Duitsers – in ruil waarvoor Kohl accepteerde dat enkele monetaire bepalingen in het verdrag werden opgenomen.⁶³ Moravcsik ziet de kanselier en de president in

---

⁶¹ ‘Proposals submitted by the Presidency of the Intergovernmental Conference at the Luxembourg Summit’, in: Gazzo, *Towards European Union II*, 95-102, aldaar 97.

⁶² Corbett, ‘The 1985 Intergovernmental Conference’, 247.

⁶³ Moravcsik, *The Choice for Europe*, 365 en Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 145-147.

de onderhandeling van deze deal als de politieke hoofdrolspelers. Zonder tussenkommende partij zouden ze in staat zijn geweest de uitruil te bedenken en te faciliteren.⁶⁴ Endo schrijft daarentegen dat de deal door Delors bemiddeld werd. Aangezien Kohl de verleiding van Mitterand niet kon weerstaan en zijn belofte aan Thatcher brak, zou Delors hiermee een cruciale stap in de richting van monetair beleid in de SEA hebben gezet.⁶⁵

Verschillende direct bij het onderhandelingsproces betrokken personen zien echter andere momenten als doorslaggevend in het overtuigen van Kohl en Thatcher. Jean de Ruyt was van 1982 tot 1987 assistent van de Belgische ambassadeur bij de Europese Gemeenschap. Hij schreef in 1987 een uitgebreid verslag over de totstandkoming van de *Single European Act*. In zijn lezing was het op de eerste plaats aan Delors en de Belgische Minister van Buitenlandse Zaken Tindemans te danken dat de monetaire kwestie tot aan de top bespreekbaar was gebleven en niet in het moeras tussen monetaristen en economen ten onder was gegaan.⁶⁶ Over de top zelf schrijft hij dat het de Nederlandse delegatie was die Kohl zover kreeg zijn belofte aan Thatcher te breken. De *prime minister* zou hier zo boos over zijn geworden, dat Kohl de tekst nog zoveel mogelijk heeft geprobeerd af te zwakken.⁶⁷

Thatcher zelf schrijft in haar memoires dat ze door haar Minister van Financiën voor de top al werd gewaarschuwd dat de Duitsers zich weleens niet aan hun belofte zouden kunnen houden. Eerder dat jaar rondom de Europese top in Milaan had Kohl Thatcher al aan het lijntje gehouden door een Brits plan, waarover Thatcher hem in vertrouwen had geïnformeerd, als het zijne te presenteren aan de rest van de regeringsleiders. In Londen werd Kohl hierdoor niet als de meest betrouwbare partner gezien. Dat bleek terecht. In haar boek schrijft Thatcher dat ze er uiteindelijk zelf voor heeft gezorgd dat de tekst over monetair beleid een nietszeggend karakter had, door zo lang met haar veto te dreigen totdat de clausules in haar ogen voldoende waren afgezwakt.⁶⁸ Thatchers Minister van Buitenlandse Zaken Geoffrey Howe ondersteunt deze weergave in zijn eigen memoires, maar kan niet nalaten te vertellen dat hij er zelf bij was toen Kohl Thatcher op de gang vertelde dat hij hun afspraak niet na kon komen. Volgens Howe zei Kohl dat hij onder druk stond van zijn eurogezinde coalitiepartner en niet onder de monetaire clausules uit kon komen. In dit licht was Thatcher volgens haar minister bereid tot een compromis.⁶⁹

---

⁶⁴ Moravcsik, *The Choice for Europe*, 317 en 365.

⁶⁵ Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors*, 145-147.

⁶⁶ J. de Ruyt, *L'Acte Unique Européen: Commentaire par Jean de Ruyt* (Brussel 1989) 178-180.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ M. Thatcher, *The Downing Street Years* (Londen 1993) 555-556.

⁶⁹ G. Howe, *Conflict of Loyalty* (Londen 1995) 455-456.

Er bestaat ook een variant van dit verhaal – opgetekend door David Marsh – waarin Kohl zijn staatssecretaris van Financiën Thietmeyer op Thatcher afstuurde om haar ervan te overtuigen dat de voorgestelde clausules op geen enkele wijze de komst van een EMU betekenden of Groot-Brittannië tot toetreding tot het ERM verplichtten. Volgens de bronnen van Marsh was de eerste minister gevoelig voor de ‘conservative leaning, technical skills and missionary zeal’ van Thietmeyer.⁷⁰

Twee mannen die het omslagpunt in de onderhandelingen over monetair beleid heel ergens anders zien zijn Raadsvoorzitter Santer en commissievoorzitter Delors. Santer benadrukt dat hij in zijn rol als voorzitter van de IGC de drijvende kracht was achter de compromissen die werden gesloten op de top. Volgens hem bleef Thatcher tot het laatste moment voet bij stuk houden en weigerde ze tegen middernacht op de tweede dag van de top nog steeds akkoord te gaan met de inmiddels sterk afgezwakte monetaire voorstellen. Toen Santer bezig was de tafel rond te gaan op zoek naar ruimte voor een eventueel compromis kwam Kohl op hem af en raadde hem aan om op te geven. Het was al laat en de volgende raadsvoorzitter zou het karwei af kunnen maken, zo meende de bondskanselier. Santer wilde deze kans om zijn stempel op het verdrag te drukken echter niet laten schieten en zei: ‘Helmut, I am going to try just once more.’⁷¹

Hij schorste de vergadering en ging op zoek naar Geoffrey Howe. Dat Thatcher zich door hemzelf niet liet overhalen had hij inmiddels gemerkt, maar wellicht was ze gevoeliger voor de mening van haar Minister van Buitenlandse Zaken. Als we Santer's herinnering mogen geloven stelde hij op dit moment – dus tegen het einde van de top – pas aan Howe voor om de verwijzing naar een EMU naar de preambule te verplaatsen. Aangezien dit al zwart op wit in de voorstellen van de EC stond is dit lastig te geloven. Het zou echter kunnen dat Santer op dat moment de tekst die op tafel lag nog wat heeft bijgeschaafd naar wens van Howe. In ieder geval was in Santer's lezing Howe uiteindelijk degene die Thatcher zover kreeg om akkoord te gaan. Zijn voornaamste argument daarbij was dat de tekst absoluut geen verandering ten gevolg had voor de bestaande praktijken van monetaire samenwerking. Delors had nog bij Santer geprotesteerd dat hij te veel concessies had gedaan en dat het resultaat voor de EC aan het onacceptabele grensde. Hierop verklaarde Santer dat niemand helemaal tevreden was met de uitkomst, maar dat ze het er maar mee moesten doen ‘for the sake of compromise’.⁷² De

---

⁷⁰ Marsh, *The Euro*, 110.

⁷¹ *Centre for European Studies* (hierna: CVCE), ‘Interview with Jacques Santer: the preparations for the Single European Act (Sanem, 6 April 2006)’

http://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_jacques_santer_the_preparations_for_the_single_european_act_sanem_6_april_2006-en-a11d5acb-f2a7-445b-b421-687c21661514.html (28 februari 2017).

⁷² *Ibidem*.

discussie rondom de monetaire clausules vormde om drie uur het slotakkoord van de top, en volgens Santer was de goede afloop vooral aan zijn bemiddelingen te danken.

Jacques Delors prijst Santer en de gehele Luxemburgse delegatie weliswaar voor hun inzet op de top van 1985, maar de eer voor de totstandkoming van de monetaire clausules eist hij volledig zelf op. In zijn variant van het verhaal overtuigde hij Kohl en Thatcher afzonderlijk in gesprekken onder vier ogen. Tegen de bondskanselier zei hij: ‘Look, it’s quite simple, if we have a single market tomorrow, people other than you are going to raise the question of the single currency.’⁷³ Hij voegde daaraan toe dat hij niet de bedoeling had om over het pad richting een gezamenlijke munt te gaan haasten. De clausules lieten alle ruimte voor Duitsland om op de rem te trappen als het te snel zou gaan.⁷⁴ Hierop ging de Duitser akkoord. Tegenover de *prime minister* koos Delors heel andere woorden. Hij benadrukte dat de clausules *an sich* niet zoveel voorstelden, maar dat het verdrag zonder een monetair aspect niet compleet zou zijn. ‘It’s the only thing, Mrs Thatcher, which is stopping us setting up your single market which you also like’⁷⁵, hield hij haar voor. Hierop ging ook zij overstag.

Conclusie

Uit dit hoofdstuk zijn twee dingen op te maken die voor de deelvragen van belang zijn. Ten eerste liet Delors met de verplaatsing van de verwijzing naar een EMU nogmaals zien dat hij bereid was concessies te doen. Het liefst had hij gezien dat het voorstel van de EC was ontvangen als het redelijke compromis. Hij zag de tekst zelf als het absolute minimum van monetair beleid dat in het verdrag zou moeten staan. Dit blijkt ook uit het feit dat hij de ochtend na de top woest was over het in zijn ogen teleurstellende resultaat.⁷⁶ Hij had oprecht verwacht dat hij met zijn voorstel het juiste evenwicht tussen monetaristische en economistische voorkeuren had gevonden en gehoopt dat hij daarmee de eer van het auteurschap van de monetaire clausules in het verdrag kon opstrijken.

Dit laat opnieuw zien dat Delors liever uit zichzelf een compromis faciliteerde waarin hij een concessie deed dan dat hij voet bij stuk had gehouden en zijn eerste voorstellen niet

---

⁷³ CVCE, ‘Transcription of the interview with Jacques Delors — Part 3 — Jacques Delors, President of the European Commission from 1985 to 1995 (Paris, 16 December 2009)’, http://www.cvce.eu/en/histoire-orale/unit-content/-/unit/07f58085-4b00-405f-a403-a603c1397fd5/6023c778-84c6-4ee1-9c77-2c2cb94a72fd#1bd9164d-a2bd-49a2-95ec-fe21d220f961_en&overlay (28 februari 2017).

⁷⁴ Delors, *Mémoires*, 224.

⁷⁵ CVCE, ‘Transcription of the interview with Jacques Delors — Part 3 — Jacques Delors, President of the European Commission from 1985 to 1995 (Paris, 16 December 2009)’, http://www.cvce.eu/en/histoire-orale/unit-content/-/unit/07f58085-4b00-405f-a403-a603c1397fd5/6023c778-84c6-4ee1-9c77-2c2cb94a72fd#1bd9164d-a2bd-49a2-95ec-fe21d220f961_en&overlay (28 februari 2017).

⁷⁶ Howe, *Conflict*, 456-457.

meer van tafel had gehaald. Dat had van hem een monetair protagonist gemaakt en een betere startpositie in de cruciale onderhandelingen op de top opgeleverd. Nederland, dat in monetaire zaken gewoonlijk altijd met de wind uit Duitsland meewaaid, durfde het daarentegen wel aan de progressieve ontwikkeling van een EMU uit de eerdere Belgische tekst over te nemen.

Delors probeerde dus beleidsmatig bij voorbaat al een bemiddelende rol te spelen tussen zichzelf en de economen. Maar lukte het hem dit ook te doen in het heetst van de strijd, als persoonlijke bemiddelaar tussen de regeringsleiders? Hiermee kom ik op het tweede punt van belang in dit hoofdstuk. Het is bijzonder lastig om met zo een diversiteit aan herinneringen iets definitiefs te zeggen over het optreden van Delors in het onderhandelingscircus. Naar mijn mening wijzen de meeste pijlen echter in de richting van Santer als de drijvende kracht achter het compromis. Niet alleen kwam de Luxemburger met het voorstel dat het uiteindelijk haalde, het lijkt me ook onwaarschijnlijk dat Delors de volgende ochtend alweer zo uit durfde te halen – als we Howe mogen geloven was hij boos op alles en iedereen – naar degenen die hij een paar uur eerder met veel moeite een deal had laten sluiten.

Dat Santer noch Delors in de memoires van de nationale hoofdrolspelers voorkomt (Kohl schrijft überhaupt niets over het onderhandelingsproces) verbaast me niet. Men ziet zich in zijn eigen herinneringen meestal graag zelf in de hoofdrol. Dat Delors zich in het interview uit 2009 nog op de borst klopt verbaast me evenmin. Immers weet hij inmiddels dat de monetaire clausules in de SEA hun werk beter dan verwacht hebben gedaan. Het is dan verleidelijk de eigen rol onder het vergrootglas te leggen en de verantwoordelijkheid van een succes op te eisen.

Conclusies

In dit stuk heb ik onderzocht in hoeverre de Europese Commissie invloed heeft gehad op de totstandkoming van de monetaire clausules in de *Single European Act*. De SEA en het monetaire beleid vormden de casus voor een onderzoek naar de rol van de EC op Intergouvernementele Conferenties. Ik heb me in deze casus verdiept door middel van analyse van beleidsdocumenten van de IGC van 1985, herinneringen van de toenmalige hoofdrolspelers en enkele andere tekstuele bronnen. In de historiografie werden twee manieren genoemd waarop de EC met name invloed uit kon oefenen op het onderhandelingsproces. Hieronder bespreek ik kort in hoeverre hiervan gebruik werd gemaakt.

Jacques, de protagonist?

Hoewel de EC met haar eerste voorstellen het startschot gaf voor het debat over monetair beleid in de SEA, heeft ze niet van elke mogelijkheid gebruik gemaakt om de agenda en toon van dit debat te bepalen. Ze had al eerder voorstellen kunnen indienen die bovendien een grotere ambitie hadden kunnen tonen, maar koos ervoor om vooral niemand tegen het hoofd te stoten. Hieruit blijkt dat Delors het belangrijker vond om door alle belanghebbenden vertrouwd te worden dan zich zo hard mogelijk te maken voor de monetaire zaak. Dit is ook terug te zien in de inhoud van de commissievoorstellen, die relatief bescheiden was.

Delors, de bemiddelaar?

Uit analyse van de herinneringen van de hoofdrolspelers van de IGC blijkt dat het onwaarschijnlijk is dat Delors een doorslaggevende rol heeft gespeeld in de beslissende laatste uren van de onderhandelingen. Ongetwijfeld zal hij met Thatcher en Kohl gesproken hebben, maar hij is het vooral zelf die deze gesprekken een prominente plek in de geschiedenis van de Europese monetaire integratie wil geven. De hierboven genoemde inhoudelijke terughoudendheid van de EC kan echter geïnterpreteerd worden als een *a priori* bemiddeling tussen zichzelf en het economistische kamp.

De antwoorden op de deelvragen laten ons zien op welke manieren de invloed van de EC zich in deze casus heeft geuit. Heeft ze via deze wegen haar stempel kunnen drukken op de SEA? Enerzijds zorgde de voorzichtige koers van Delors (in samenspel met de radicalere Belgen) dat het onderwerp tot aan de top op tafel bleef liggen. Anderzijds is het evident dat hij moest opboksen tegen de sterke nationale beleidsvoorkeuren van twee van de machtigste Europese

landen. Het is onmiskenbaar dat er zonder de uiteindelijke instemming van Duitsland en Groot-Brittannië niets van het monetaire beleid in het verdrag terecht was gekomen. Delors is deels verantwoordelijk voor het over de streep trekken van de twee, maar zonder hulp van onder andere Santer had hij het niet voor elkaar gekregen.

Dit beeld geeft goed weer hoe de verhoudingen in de EG lagen. De kern van het intergouvernementalisme, dat de drie machtige lidstaten bepaalden welke kant het op ging, is ook hier van toepassing. De regeringen in Bonn, Londen en Parijs wisten echter niet altijd honderd procent zeker welke kant ze op wilden en soms stonden ze juist lijnrecht tegenover elkaar. In dat geval lieten de leiders de ruimte om zich te laten overtuigen van de juistheid van een bepaalde koers (in ons geval gold dit voor Kohl) of stonden ze open voor compromissen om het integratieproces niet compleet vast te laten lopen (zoals Thatcher). In deze situaties kon de EC op verschillende manieren van zich laten horen, zoals Delors bij het monetaire beleid in de SEA met name in de vorm van *a priori* bemiddeling deed.

Spillover, het kernelement van het neofunctionalisme, heeft ogenschijnlijk geen rol gespeeld in de totstandkoming van dit beleid. Delors' argumenten ter verdediging van zijn voorstellen waren echter doordrongen van het idee dat het completeren van de gezamenlijke markt uiteindelijk ook een gezamenlijke munt zou vereisen. Hij anticipeerde hiermee als het ware op *spillover* en stelde dat monetaire integratie met dat vooruitzicht niet vergeten mocht worden. Elementen van beide integratietheorieën zijn dus terug te vinden in deze casus, maar er is ook aangetoond dat de realiteit weerbarstiger is dan de theorie.

De vergelijkende analyse van beleidsvoorstellen was een effectieve manier om te bepalen welke concrete sporen de EC achter heeft gelaten. Aangezien we echter nooit kunnen weten in hoeverre er op de achtergrond al onderhandeld is over deze teksten kunnen we nooit met volledige zekerheid zeggen dat elk woord uit de koker van de EC kwam. De analyse van de herinneringen van de hoofdrolspelers heeft een veelheid aan zienswijzen van het verloop van de onderhandelingen opgeleverd, maar geen eenduidig beeld over het omslagpunt wat betreft de monetaire clausules. Hiervoor zijn de herinneringen niet gedetailleerd genoeg opgeschreven of verteld.

Om nog meer puzzelstukjes van het wetenschappelijke beeld van de EC op de juiste plek te kunnen leggen zou in andere onderzoeken de focus verlegd kunnen worden naar andere beleidsterreinen. We hebben gezien dat de rol die de EC kan spelen afhankelijk is van de omstandigheden. Uit onderzoek naar andere beleidsterreinen zou dan ook een andere verhouding tussen de rol van protagonist en bemiddelaar naar voren kunnen komen. Hierdoor

komen we stap voor stap dichterbij een compleet beeld van de mogelijkheden om invloed uit te oefenen die de EC in verschillende contexten heeft.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Online archieven

Archive of European Integration (AEI)

<http://aei.pitt.edu/> (2 maart 2017), hierin:

‘The IGC: the Background and the Issues, No. 9 1985’, gepubliceerd door de EC in november 1985 (<http://aei.pitt.edu/2926/1/2926.pdf>).

‘Bulletin of the European Communities’, gepubliceerd door de EC in september 1985 (<http://aei.pitt.edu/65674/1/BUL289.pdf>).

‘Bulletin of the European Communities, No. 10 1985’, gepubliceerd door de EC in oktober 1985 (<http://aei.pitt.edu/65674/1/BUL289.pdf>).

The Times Digital Archive

<http://find.galegroup.com.proxy.library.uu.nl/ttda/start.do?prodId=TTDA&finalAuth=true> (15 maart 2017), hierin:

R. Owen, ‘National interests cast a shadow over EEC summit’, *Times* (19 november 1985) p. 6., tinyurl.galegroup.com/tinyurl/4caxR8.

‘How West Germany views sterling's EMS dilemma.’ *Times* (30 Nov. 1985) p. 14, tinyurl.galegroup.com/tinyurl/4cb7s3.

‘*Oral history of European integration*’ collection, *Centre for European Studies* (CVCE)

<http://www.cvce.eu/en/oral-history> (28 februari 2017), hierin:

‘Interview with Jacques Santer: the preparations for the Single European Act (Sanem, 6 April 2006)’

http://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_jacques_santer_the_preparations_for_the_single_european_act_sanem_6_april_2006-en-a11d5acb-f2a7-445b-b421-687c21661514.html.

‘Transcription of the interview with Jacques Delors — Part 3 — Jacques Delors, President of the European Commission from 1985 to 1995 (Paris, 16 December 2009)’, http://www.cvce.eu/en/histoire-orale/unit-content/-/unit/07f58085-4b00-405f-a403-a603c1397fd5/6023c778-84c6-4ee1-9c77-2c2cb94a72fd#1bd9164d-a2bd-49a2-95ec-fe21d220f961_en&overlay.

Memoires

Delors, J., *Mémoires* (Parijs 2004)

Howe, G., *Conflict of Loyalty* (Londen 1995)

Thatcher, M., *The Downing Street Years* (Londen 1993)

Bronnenpublicaties

Gazzo, M., *Towards European Union II: from the European Council in Milan to the signing of European Single Act* (Brussel 1986)

Secundaire literatuur

Anderson, J. J., ‘The State of the (European) Union: From the Single Market to Maastricht, from Singular Events to General Theories’, *World Politics* 47 (1995) 3, 441-465.

Bussière, E., Dujardin, V., Dumoulin, M., Ludlow, P., Brouwer, J.W., en Tilly, P. (red.), *The European Commission 1973-86. History and memories of an institution* (Luxemburg 2014).

Chang, M., *Monetary Integration in the European Union* (Basingstoke 2009).

- Christiansen, T., 'The role of supranational actors in EU treaty reform', *Journal of European Public Policy* 9 (2002) 1, 33-53.
- Corbett, R., 'The 1985 Intergovernmental Conference and the Single European Act', in: Roy Price (red.), *The Dynamics of European Union* (New York 1987) 238-272.
- Dehousse, R. en Majone, G., 'The Institutional Dynamics of European Integration: From the Single Act to the Maastricht Treaty', in: Stephen Martin (red.), *The Construction of Europe* (Dordrecht 1994) 91-112.
- Dinan, D., 'The European Community, 1978-1993', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 531 (Jan. 1994) 10-24.
- Dinan, D., *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration* (Basingstoke 2005).
- Dyson, K. en Featherstone, K., *Jacques Delors and the relaunch of Economic and Monetary Union: A study of strategic calculation, brokerage and cognitive leadership* (1997).
- Endo, K., *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors: The Politics of Shared Leadership* (Basingstoke 1999).
- Grant, C., *Delors: Inside the House that Jacques Built* (Londen 1994).
- Gros, D., en Thygesen, N., *European Monetary Integration: From the European Monetary System to European Monetary Union* (Harlow 1992).
- Harold, J., Caruana, J. en Draghi, M., *Making the European Monetary Union* (New York 2012).
- Jabko, N., 'In the name of the Market: how the European Commission paved the way for monetary union', *Journal of European Public Policy*, vol. 6 (2011) 3, 475-495.
- Louis, J., "'Monetary Capacity" in the Single European Act', *Common Market Law Review*, vol. 25 (1988) 9-34.
- Ludlow, N. P. 'European integration in the 1980's: on the way to Maastricht?', *Journal of European integration history*, vol. 37 (2013) 1, 11-22.
- Ludlow, N.P., 'Jacques Delors (1985-1995): navigating the European stream at full flow', in: Jan van der Harst en Gerrit Voerman (red.), *An impossible job? The Presidents of the European Commission, 1958-2014* (Londen 2015) 173-196.
- Marsh, D., *The Euro: The Battle for the New Global Currency* (New Haven 2009)
- Maes, I. en Verdun, A., 'Small States and the Creation of EMU: Belgium and the Netherlands, Pace-setters and Gate-keepers', *Journal for Common Market Studies*, vol. 43 (2005) 2, 327-48.
- Moravcsik, A., *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Londen 1999).
- Moravcsik, A., 'Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community', *International organization*, nr. 45, vol. 01 (1991) 19-56.
- Overturf, F., *Money and European Union* (Basingstoke 1997).
- Ross, G., *Jacques Delors and European Integration* (Oxford 1995).
- Ruyt, J. de, *L'Acte Unique Europeen: Commentaire par Jean de Ruyt* (Brussel 1989).
- Varsori, A., 'The Relaunching of Europe in the Mid-1980s', in: Kiran Klaus Patel & Kenneth Weisbode (red.) *European Integration and the Atlantic Community in the 1980s* (Cambridge 2013) 226-242.

© 2017 Max Callies